

**Allà on no ens demanen
10 anys d'intrusismes entre l'art i l'escola**

6 i 7 de juliol, MAC Mataró
Document de relatoria de Caterina Almirall

Han estat dos dies de jornades intenses! *Allà on no ens demanen* han estat unes jornades organitzades pel M/A/C Direcció de Cultura de l'Ajuntament de Mataró, amb el suport del Programa d'Arts Visuals de la Diputació de Barcelona i a cura d'Experimentem amb l'ART, celebrant el desè aniversari de Zona Intrusa. Hem vist molts projectes, dels quals persones diferents ens han donat la seva versió a partir de les seves experiències. Hem pogut esbossar moltes zones intruses, discussions i qüestions a valorar, analitzar, pensar... En aquest document intentaré sintetitzar com a relatora i observadora que he estat al llarg de les jornades el que al meu parer és el més rellevant, a la vegada que he intentat fer una petita anàlisi dels temes claus que han anat apareixent.

Parteixo de la idea que l'objectiu de les jornades era posar sobre la taula un ampli ventall de casos que permetessin una revisió per seguir treballant de forma més conscient i analítica la relació entre el centre d'art i l'escola. Així com compartir coneixements entre diversos projectes arreu del territori, alguns amb una llarga experiència i d'altres que encara estan en fase pilot. Perquè la visió fos al més àmplia possible a les jornades que van tenir hi van participar organitzats en debats en diferents taules agents implicats en els diversos projectes. En el cas del projecte Zona Intrusa hi va haver dues taules, una amb els comissaris i tècnics i l'altra amb agents participants en diferents edicions (artistes, docents, alumnes i ex-alumnes). Una altra taula entorn a projectes artístics amb residències en escoles i instituts amb les propostes del Bòlit Mentor de Girona, d'Art i Escola d'AcVíc i Creadors en Residència de l'Institut de Cultura de Barcelona (ICUB) i el Consorci de Barcelona (CEB), ideat en cooperació amb l'Associació A Bao A Qu. El segon dia en una àmplia taula "Porositats. Laboratori d'art i educació en l'àmbit local" es van presentar els projectes implicats en el projecte pilot de la Diputació de Barcelona que s'ha dut a terme en centres educatius als municipis de Granollers, Terrassa i el Prat del Llobregat.

Per començar m'agradaria comentar dues formes d'aproximar-nos a l'anàlisi dels projectes des del punt de vista de la investigació. Una seria des d'un pla "macro" o quantitatiu, en el qual contrastaríem els objectius amb els resultats a gran escala, comptabilitzant persones implicades, resultats aconseguits, impacte en el sistema... Una altra seria a escala "micro" o qualitativa, en la qual recuperaríem les experiències personals i el relat de les persones que hi han estat implicades, sospesant els efectes en alguns individus, a escala

personal i biogràfica. També, evidentment, podríem compaginar-les totes dues, però el que és interessant és com cadascuna de les formes ens ha de permetre veure diferents aspectes de cada projecte. Seguint a Michel de Certeau, per explicar aquests dos nivells d'anàlisi en relació al mateix desenvolupament dels projectes, vaig fer referència a com emprava els conceptes d'estratègia per a referir-se a aquelles activitats planificades des de la voluntat de crear un model, i les tàctiques, que de forma transversal fan ús de les estructures creades per a transformar-les apropiant-se d'aquestes.

Puntualitzo això perquè penso que igualment els objectius de partida amb els que es plantegen els projectes busquen, sovint, afectar en tots dos sentits (sistèmic i personal, macro i micro): corregir allò en què el sistema ha fallat (augmentar la presència de l'art als centres educatius, complementar el que són mancances del currículum escolar quant a educació artística, o incentivar la presència d'infants i joves als centres d'art); i a la vegada generar aprenentatges en les persones que participen en els projectes (alumnes, professors, artistes, etc.). Objectius que es poden buscar a curt o a llarg termini. Per això és important que els projectes parteixin d'uns objectius concrets, dissenyant-los en consonància i així poder avaluar després en conseqüència. En aquest sentit, he observat objectius en diferents sentits, i que cal diferenciar:

- Apropar l'art a l'escola (introduir l'art en un currículum educatiu desmantellat de contingut cultural i artístic).
- Apropar el centre educatiu al centre d'art (que els estudiants coneguin el centre d'art i hi acudeixin).
- Entendre i utilitzar l'art com una eina per a l'aprenentatge (l'art com un mitjà per aprendre altres coses, "obrir la mirada", "fomentar l'esperit crític"...).
- Entendre l'art en ell mateix i fomentar la pràctica artística i el rol de l'artista.

Aquests enfocaments variats ens porten a pensar en la trobada art i escola com dues estructures que es troben i que generen intercanvis. La trobada de les dues estructures cal pensar-la bé, i visualitzar-ne cadascuna en tota la seva complexitat. Hem de pensar, per exemple, que el sistema de l'art és un sistema fortament jeràrquic en el qual els artistes tenen sovint una posició feble i laboralment inestable. Hem de pensar també que l'estructura educativa és complexa, amb molts factors a tenir en compte: currículums, notes, famílies, el claustre, les rutines... En la trobada s'arrosseguen, a més dels agents que articulen el projecte, moltes més coses a escala de gestió, de finançament, també de prejudicis i suposicions, expectatives i un encaix territorial que en cada cas serà diferent. I, com deia al principi, en cada ocasió unes persones concretes que els duen a terme i que els fan possibles.

Per això, els efectes d'aquests projectes en termes d'aprenentatges, intercanvis, inflexions s'haurien de pensar sempre de manera bidireccional i de forma mútua. És a dir, els aprenentatges que es produeixen no són només per a

l'alumnat, sinó que totes les persones o agents que hi participen tenen coses a aprendre les unes de les altres. Sovint els plantejaments generals dels projectes són en clau col·laborativa. Per aquest motiu, encara més des del disseny d'aquests projectes, s'hauria de pensar en l'horitzontalitat i l'ecologia de sabers. En tot cas, ser honest amb el que es proposa. Si no se segueix una anàlisi pertinent, una suposada col·laboració podria desembocar en una forma encoberta de relacions jeràrquiques. Potser per això cal pensar que no sempre i no tots els projectes es justifiquen amb una forma col·laborativa. En tot cas cal pensar com des de posicions desiguals es poden qüestionar les veus d'autoritat, i com es confecciona un espai de confiança.

Per a estructurar l'anàlisi, he organitzat el relat a través dels agents que participen en els projectes. D'aquesta manera, vull insistir en el rol de cada agent com un element clau per a pensar cada projecte. Cadascun dels rols possibilita desplegar un sentit de qüestions relacionades que serveixen així com a disparadors d'anàlisis i de casos. Les taules de debat al llarg de les jornades també estaven organitzades segon els agents, i, tot i que la conversa va ser força fluïda en els torns de paraules, es va fer evident la construcció dels rols de cadascun i les seves possibilitats. Els agents que apareixen són: ARTISTA, ALUMNE, DOCENT, MEDIADOR/COMISSARI, PÚBLIC.

el/la ARTISTA

En el cas d'un projecte que impliqui introduir un artista en una escola podem preguntar-nos quin perfil d'artista volem. Un artista-autor, normalment no s'adiria amb un treball col·laboratiu i horitzontal, sinó que reforçaria la idea de identitat i singularitat. Un artista-educador potser facilitaria el treball en el context escolar, però minvaria la relació amb el context artístic? Quan l'artista és "l'element intrús" en una escola, cal pensar en la posició fràgil d'aquest. Fràgil laboralment, ja que es tracta d'un encàrrec puntual, en relació a la resta de persones que treballen de forma continuada. En aquest sentit, és important pensar que els artistes no treballen "per amor a l'art", que la seva és una professió que implica unes hores de treball que han de ser remunerades en proporció. Per això, cal que tot el projecte estigui ben plantejat d'entrada, i que ningú hagi de treballar de més, ja que un sobre esforç minaria la possibilitat d'un projecte sostenible. Si ens preguntem perquè un artista voldria treballar en un context escolar, una resposta que ha circulat entre passadissos al llarg de les jornades és el fet econòmic. Sovint és complicat aconseguir finançament per a produir projectes artístics i en general ho és viure de la pràctica artística, per això aquests projectes representen -més enllà de la voluntat pedagògica- una possibilitat de finançament per als artistes i per a les seves obres.

Un altre motiu que s'ha mencionat és l'oportunitat per a l'artista de treballar directament amb un context, amb una aproximació i un contacte total amb les persones implicades, que pot ser interessant sobretot en un projecte que plan-tegi un treball col·laboratiu.

Si es busca un "efecte sorpresa" en el qual l'artista s'introdueix a l'escola com a element "sorpresa" o disparador, potser en conseqüència l'art seguirà jugant un paper diferenciador i no s'integrarà en el currículum educatiu com a eina d'aprenentatge a llarg termini. Això implicaria "exotitzar" l'element artístic. Tal com va manifestar una alumna de Batxillerat Artístic d'un dels projectes que es van presentar a les jornades: els estudiants de l'artístic sempre són els "rars". Si el que es busca, en canvi, és integrar l'art a l'escola i al currículum educatiu es contradiu l'estratègia intrusista amb l'objectiu.

Sovint s'ha parlat de la voluntat d'utilitzar l'art a l'escola com una forma de "capgirar, sacsejar o alterar" la mirada. Aquesta idea que d'entrada sembla interessant, cal formular-la amb precisió. D'una banda, aquests sacsejos i alteracions segurament implicaran friccions, desencaixaments, alteracions... Però, d'altra banda i el que és més important, és que no necessàriament l'art ni els artistes impliquen una forma diferent, innovadora, creativa ni alternativa de fer o de pensar. En aquest sentit cal fer un bon treball sobre els prejudicis que envolten l'imaginari de la figura de l'artista en el context al qual es desplaça, tant amb els alumnes, professors i famílies. Per això, aquesta irrupció no serà necessàriament trencadora pel fet de ser artistes treballant en escoles, sinó que caldrà afinar en quina mena de projecte artístic es vol treballar, si el que es vol, en definitiva, és fonamentar l'esperit crític. En Jordi Ferreiro va comentar al llarg de les jornades, i m'agradaria recollir-ho aquí, que potser el que es vol portar a l'escola en aquest cas no és tant o només l'art contemporani, sinó el pensament contemporani.

En aquesta línia hem de pensar, al contrari, què passa quan les formes artístiques no són trencadores, sinó que en aparença són "normals".

els i les ALUMNES

Des del paradigma del "gir etnogràfic" s'ha assenyalat el perill d'utilitzar un context determinat com a *material* per al treball artístic. En el context -l'educatiu en aquest cas-, al qual un artista es pot desplaçar per treballar en busca d'un contacte més proper amb les persones té les seves singularitats i, sobretot, cal entendre les persones com a agents actius del projecte, i no pas com a "material" per a representar una situació o un procés artístic. Per això, fer del context escolar l'espai o el tema per produir obres d'art pot ser perillós en el sentit d'"exotitzant", tal com comentava anteriorment. Fer del context escolar un "tema" per a l'art, o al contrari, de l'art un tema per a l'escola, pot dificultar la integració dels dos àmbits.

En línia amb això, en apropar-se els dos contextos tenir en compte què sabem i què podem ensenyar, però també què volem aprendre d'aquesta aproximació pot ser una bona forma d'evitar suposicions, prejudicis o una praxis poc col·laborativa. Què saben els estudiants amb els quals treballem de l'art, de l'escola, dels temes proposats? Potser "l'altra mirada" la podem trobar en els mateixos alumnes i no en els artistes? Què pot aprendre l'artista dels alumnes i dels docents? I a la inversa, què poden aprendre els docents dels creadors i dels alumnes?

els i les DOCENTS

Quan des del centre d'art es busquen centres educatius en els quals dur a terme els projectes (tot i que darrerament algunes escoles també acudeixen als centres d'art a buscar projectes), sorgeix el dubte de si seria més adequat treballar amb aquells centres i docents afins al projecte o si, al contrari, caldria anar a buscar aquells que no hi han mostrat interès, precisament perquè és allà on "fa més falta". En el primer cas es corre el risc, d'una banda, de perpetuar l'exclusió i, de l'altra, que per empatia el projecte sigui menys efectiu, tot i que la forma de treballar segurament serà més fàcil. En el segon cas es corre el risc de paternalitzar el centre o fins i tot els docents. Un cop a l'aula, la relació entre el docent i l'artista (o mediador) s'ha de cuidar en el sentit que poden representar davant l'alumnat dos models diferents, que es poden contradir o que poden posar en qüestió l'un a l'altre. Per això, com deia a l'inici, és important que el qüestionament sigui mutu i en les dues direccions.

Per què als professors els podria interessar integrar els projectes en les seves hores lectives? Què possibiliten els projectes proposats? Tenint en compte que els currículums, sobretot a secundària, són molt atapeïts, i que els professors han de bregar amb els temaris per a complir-los, afegir més hores d'altres projectes pot dificultar el curs. Com bregar amb aquests currículums des del centre d'art?

En pensar quin ha de ser el rol del docent, igualment ha sorgit en diferents ocasions el perfil que aquest hauria de tenir, un docent que també sigui artista? Per tant, els professors de visual i plàstica serien els més indicats, o al contrari, seria més interessant integrar-se en altres assignatures?

el PÚBLIC

Quan pensem a fer públic el projecte, ens hem de preguntar per què, per què volem presentar el projecte públicament? Volem, necessitem fer una exposició? Podem pensar l'exposició com un dispositiu pedagògic o és simplement una manera de "publicitar-nos", de reafirmar que tenim el poder de dir coses. És

una forma de validar el projecte i, per tant, d'assegurar-nos que seguirem tenint finançament? Potser busquem un feedback? És aquesta la millor manera d'obtenir-lo? Qui volem que sigui el nostre públic? Les famílies? Els amics? El context de l'art? Què els volem explicar? Què ha d'aprendre el públic en veure el projecte exposat? Som artistes perquè fem una exposició? Hi ha altres maneres, altres dispositius mitjançant els quals mostrar, de forma pedagògica o bé artística, allò que hem fet o après?

Aquesta part de la visibilitat del projecte cal tenir-la present des de l'inici, ja que genera expectatives sobre els possibles resultats que s'han d'aconseguir. No és el mateix proposar de realitzar una obra d'art acabada, com fer èmfasis en un procés d'aprenentatge sense un resultat visible. Les exposicions acostumen a implicar dates límit i presses, que no acostumen a ser bones amigues dels processos.

Sorgeix així la pregunta de com els projectes artístics en el context educatiu són rebuts pel món de l'art, ja sigui en el cas que l'exposició tingui lloc al centre d'art o bé en el centre educatiu. En aquest sentit, es contraposen el valor ètic i el valor estètic.

Finalment, és molt important diferenciar el fet de fer públic un projecte i el fet de generar una memòria de cara al futur, com també és molt diferent la voluntat de fer-ne una anàlisi o valoració. Són tres coses diferents per a les quals necessitarem estratègies diferents.

És important generar estratègies d'avaluació entre els agents implicats per a donar continuïtat als projectes, i aprendre de cada edició. Una bona estratègia de valoració d'un projecte pot ser clau perquè tingui continuïtat i un bon funcionament. Per a això cal pensar a generar espais de comunicació, confiança i diàleg entre els agents, i cal tenir-ho previst d'entrada per a valorar què ha anat bé i què cal millorar o repensar. A l'hora d'avaluar s'ha d'anar molt amb compte i ser flexibles, però sobretot ser coherent amb els objectius que s'havien plantejat a l'inici.

Fer una exposició al final d'un projecte d'art i escola pot ser una celebració, una activitat final que té un impacte de temporalitat limitada. Si surt bé, i no suposa una càrrega excessiva de feina contraproductiva, pot ser una bona manera de reunir-se i fer un tancament festiu. També de donar a conèixer la feina que es fa de cara enfora, sovint són mostres que porten circumstancialment moltes persones, que d'altra manera no s'acostarien a una exposició. Però centrar massa esforços d'un projecte a muntar una exposició pot ser molt limitant per als participants.

Finalment, cal deixar constància del que s'ha fet, redactar una memòria o fer arxiu de les activitats que s'han fet pot interessar per a plantejar-se el procés a llarg termini, i donar eines per als que vindran després.

CODA

Una reflexió que va sorgir en diferents ocasions va venir de la pregunta que va llançar en Quim Packard sobre la necessitat de preguntar-nos per què volem treballar des de l'art? Quina és la necessitat d'apropar l'art a les escoles? Podríem treballar aquests "irrupcions" i mirades crítiques des d'altres disciplines? Apostar per una major transversalitat? Pensar que el pensament crític és transversal i compartit amb les ciències naturals i socials. En aquest sentit, l'Oriol Fontdevila alertava sobre la possibilitat d'estandarditzar-se i perdre efecte. De totes maneres, la pregunta penso que ha de servir, no per posar en dubte la necessitat de l'art a l'escola ni de l'escola a l'art, sinó justament per a reconfigurar aquesta relació des de les pràctiques artístiques i de pensament contemporànies.

Per acabar, m'agradaria comentar com l'oportunitat de fer d'observadora de les jornades ha sigut per a mi un exercici molt interessant, en el qual he après moltes coses. L'encàrrec no era senzill, però he après molt amb l'exercici i el repte de recollir moltes veus, posicions i projectes per a generar un marc d'anàlisi que pugui ser útil per a tots per a seguir reflexionant i, en definitiva, treballant des dels projectes que vinculen art i educació. Ha estat un plaer compartir amb tots vosaltres aquests dos dies amb l'hospitalitat del MAC.

Documents:

Álvarez Espáriz, M. (2015) Entre la escuela y el museo /Evaluación de acompañamiento de residencias artísticas en colegios de primaria. *Aquí trabaja un artista 2014-2015*. Móstoles: CA2M.

de Certeau, M. (2000) *De las prácticas cotidianas de oposición*. En: Blanco, P. (ed) (2001) *Modos de Hacer. Arte crítico, esfera pública y acción directa*. Salamanca: Ediciones

Jornades:

http://www.mataroartcontemporani.cat/posts_activitats/alla-on-no-ens-demanen-jornades-dart-i-educacio/

Projectes participants:

Zona Intrusa: http://www.mataroartcontemporani.cat/posts_projectes/zona-intrusa/

Porositats: <https://www.diba.cat/es/web/oda/porositats>

Granollers: <https://www.museugranollers.org/porositatslab/index-lab.html>

Terrassa: <https://terraoasi.wordpress.com/porositats/>

Art i Escola AcVíc: <https://www.acvic.org/ca/art-i-escola>

Bòlit Mentor, Bòlit Girona: <http://www.bolit.cat/cat/bolit-educa/bolit-mentor.html>

En Residència, Barcelona: <http://www.enresidencia.org/ca>

Experimentem amb l'ART: <http://experimentem.org/>